

Нематеріальна шкода, заподіяна міжнародним правопорушенням, що покривається компенсацією і сатисфакцією

Юрій Вадимович Щокін*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Харків, Україна

*e-mail: yuri.v.shchokin@nlu.edu.ua

Анотація

Актуальність дослідження зумовлено відсутністю в українській доктрині міжнародного права ґрунтовних досліджень теорії і практики визначення нематеріальної шкоди, заподіяної міжнародним правопорушенням, що покривається компенсацією і сатисфакцією. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів та наявної міжнародної практики розв'язання міжнародних спорів, пов'язаних із визначенням адекватної форми відшкодування шкоди за нематеріальну шкоду, що була заподіяна державам, фізичним і юридичним особам. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнофілософських, спеціально-наукових і правових методів, а саме: діалектичний, формально-логічний, аналізу та синтезу, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий і логіко-юридичний. У статті досліджено зміст нематеріальної (моральної, морально-політичної) шкоди, що виникає внаслідок вчинення міжнародних правопорушень. Ідеться про шкоду міжнародним правовідносинам, які мають символічне значення для потерпілого суб'єкта, що забезпечують йому повагу з боку інших членів міжнародної спільноти, і нормальну взаємовигідну співпрацю з ними. Комісія міжнародного права ООН у коментарях до проекту статей про відповідальність держав 2001 р. (резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 56/83 від 12 грудня 2001 р.) зазначила, що в одних випадках наслідки такої шкоди можуть усуватися компенсацією (ст. 36 Проекту 2001), в інших – сатисфакцією (ст. 37 Проекту 2001). Водночас Комісія не визначила критерії такого розмежування. Більшість юристів-міжнародників вважають, що вони залежать від обставин кожної конкретної справи і їх важко узагальнити. Зокрема, зроблено спробу узагальнити міжнародну практику щодо застосування компенсації і сатисфакції для відшкодування нематеріальної шкоди, що виникла внаслідок міжнародного правопорушення. Розглянуто відповідну практику таких міжнародних судів та арбітражів, як Постійна палата міжнародного правосуддя, Американсько-Німецька Комісія зі змішаних вимог, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини, Суд справедливості Європейського Союзу, Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів, Арбітражний трибунал у справі *Rainbow*

Warrior (1990). Основну увагу зосереджено на нематеріальній шкоді, якої завдано державам, фізичним і юридичним особам (компаніям). Зроблено висновки та надано рекомендації щодо застосування компенсації і сатисфакції за наявності нематеріальної шкоди, вчиненої внаслідок міжнародного правопорушення; окреслено коло суб'єктів міжнародного права, яким відшкодовується шкода в таких випадках; розкрито зміст і особливості її відшкодування щодо них.

Ключові слова: міжнародно-правова відповідальність; компенсація сатисфакція; нематеріальна шкода; моральна шкода; морально-політична шкода.

Non-Material Damage for the Commission of an International Wrongful Act Covered by Compensation and Satisfaction

Yuri V. Shchokin*

Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

*e-mail: yuri.v.shchokin@nlu.edu.ua

Abstract

The relevance of the study is determined by the lack of thorough studies of the theory and practice of determining non-material damage caused by an international wrongful act covered by compensation and satisfaction in the Ukrainian doctrine of international law. The article examines the content of non-material (moral, moral and political) damage arising from the commission of international wrongful acts. It is about damage to international legal relations, which has a symbolic meaning for the victim subject, which ensures him respect from other members of the international community and normal mutually beneficial cooperation with them. The UN International Law Commission, in its comments to the 2001 Draft Articles on State Responsibility (UNGA resolution 56/83 (A/RES/56/83) of December 12, 2001), noted that in some cases, the causes of such damage can be eliminated by compensation (Article 36 of the 2001 Draft), in others – by satisfaction (Article 37 of the 2001 Project). At the same time, the Commission did not define the criteria for such a distinction. Most international lawyers believe that they depend on the circumstances of each particular case and are difficult to generalize. The purpose of the article is to study the theoretical aspects and the existing international practice of resolving international disputes related to the determination of an adequate form of compensation for non-material damage caused to states, individuals and legal entities. In particular, an attempt has been made to generalize the international practice regarding the application of compensation and satisfaction for the compensation of non-material damage arising as a result of an international offense. Considered the relevant practice of such international courts and arbitrations as the Permanent Chamber of International Justice, the American-German Commission on Mixed Claims, the International Court of Justice of the United Nations, the European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union, the International Center for Settlement of Investment Disputes, the

Arbitration Tribunal in Rainbow Warrior case (1990). The main focus is on non-material damage caused to states, individuals and legal entities (companies). The methodological basis of the research is a complex of general philosophical, special scientific and legal methods, namely: dialectical, formal-logical, analysis and synthesis, systemic-structural, formal-logical, comparative-legal and logical-legal. Conclusions and recommendations were made regarding the application of compensation and satisfaction in the presence of non-material damage committed as a result of an international wrongful act; the range of subjects of international law to whom damages are compensated in such cases is outlined; the content and features of compensation in relation to them are revealed.

Keywords: international legal responsibility; compensation, satisfaction; non-material damage; moral damage; moral and political damage.

Вступ

У проектах статей про відповідальність держав 2001 р. (далі – Проект 2001) [1], підготовлених Комісією міжнародного права ООН (далі – КМП), як форми відшкодування нематеріальної (моральної) шкоди за міжнародне правопорушення зазначені компенсація (ст. 36) та сатисфакція (ст. 37). Кожна з них покликана усунути наслідки заподіяної шкоди таким специфічним міжнародним відносинам, які або ледве піддаються фінансовій оцінці, або взагалі, на думку КМП, не підлягають їй. У практиці розв'язання міжнародних спорів ця тонка грань, як правило, є такою неочевидною, що нерідко зацікавлені суб'єкти, вимагаючи однієї форми відшкодування, одержують іншу.

Корінь проблеми полягає у визначенні змісту тих символічних відносин, яким держави та інші суб'єкти міжнародного права надають таке принципове значення, що заподіяння шкоди їм сприймається як міжнародне правопорушення з усіма відповідними наслідками. Наведені у вітчизняній навчальній та науковій літературі з міжнародного права погляди з цього приводу висловлювалися досить давно. У зв'язку з цим, з одного боку, необхідна своєрідна їх верифікація, а з іншого – вивчення нових тенденцій, що враховують динаміку змін ціннісного сприйняття наявних міжнародних правовідносин. У сучасному світі вибір цінностей та їх дотримання формує нематеріальну символічну основу взаємовигідного та плідного співробітництва та, навпаки, відхід від них розглядається як реальна шкода зацікавленим суб'єктам.

Вивчення теоретичних аспектів виникнення нематеріальної шкоди у міжнародному праві і, особливо, практики звернення до неї, допоможе сформувати методологію правильного використання кожної з форм її відшкодування – компенсацією чи сатисфакцією.

Огляд літератури

В українській доктрині міжнародного права нюанси розмежування нематеріальної шкоди, заподіяної державам, фізичним і юридичним особам, що дають змогу обґрунтовано обрати належну форму відшкодування, ще не мали всебічного обговорення. Однак у роботах таких вітчизняних фахівців, як В. А. Василенко [2], В. Н. Денисов [3], І. І. Лукашук [4] глибоко розроблені загальні теоретичні підходи до вибору форм відшкодування як матеріальної, так і нематеріальної шкоди, яка виникла внаслідок скоєння міжнародного правопорушення. Вони становлять основу цього дослідження, покликаного поглибити і розвинути отримані раніше результати.

Із зарубіжних авторів слід особливо звернути увагу на роботи таких фахівців, як С. Віттіч (S. Wittich) [5], М. В. Кривенкова [6], М. Лорі-Уайт (M. Lawry-White) [7], О. Павелек (O. Pavelek) та Д. Заїчкова (D. Zajíčková) [8], які мають спеціальні дослідження, присвячені проблематиці саме нематеріальної шкоди у праві міжнародної відповідальності, але, на жаль, поки що маловідомі українській науці. Як, власне, позиція КМП та відповідна міжнародна практика також більшою мірою залишаються поки що маловивченими.

Мета цієї статті полягає у вивченні теоретичних аспектів та наявної міжнародної практики розв'язання міжнародних спорів, пов'язаних із визначенням адекватної форми відшкодування шкоди за нематеріальну шкоду, що була заподіяна державам, фізичним і юридичним особам. Завдання дослідження полягає у визначенні змісту нематеріальної шкоди, заподіяної міжнародним правопорушенням, і огляді відповідної практики міжнародних політичних і правових засобів розв'язання міжнародних спорів.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнофілософських, спеціально-наукових і правових методів, що дають змогу забезпечити комплексний аналіз міжнародних правовідносин відповідальності за нематеріальну шкоду, заподіяну міжнародним правопорушенням. Зокрема, у процесі дослідження були використані такі методи: діалектичний, формально-логічний, аналізу та синтезу, системно-структурний, порівняльно-правовий і логіко-юридичний.

Діалектичний метод пізнання дав змогу дослідити розвиток та стан міжнародних правовідносин відшкодування нематеріальної (моральної, морально-політичної) шкоди, спричиненої міжнародно-протиправним діянням.

Формально-логічний метод допоміг проаналізувати норми Проєктів 2001 і 2011, прийнятих КМП, а також відповідну практику міжнародних судо-

вих і арбітражних органів, а саме: Міжнародного суду ООН, Міжнародного трибуналу з морського права, Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів, Арбітражного трибуналу у справі *Rainbow Warrior* (1990).

Метод аналізу та синтезу застосовувався для вивчення особливостей визначення змісту нематеріальної шкоди, спричиненої державам, фізичним і юридичним особам (компаніям).

Системно-структурний метод допоміг у відокремленні нематеріальної шкоди, яка відшкодовується компенсацією, від нематеріальної шкоди, що відшкодовується за допомогою сатисфакції.

Формально-юридичний метод використовувався для вивчення специфіки тлумачення міжнародними судами і арбітражами змісту нематеріальної шкоди, відшкодування якої вимагали потерпілі суб'єкти.

Порівняльно-правовий метод дав змогу порівняти особливості змісту нематеріальної шкоди, яка відшкодовується різним суб'єктам міжнародного права: державам, фізичним і юридичним особам.

Логіко-юридичний метод був використаний при формулюванні висновків щодо узагальнення сучасної міжнародної практики визначення нематеріальної шкоди, заподіяної внаслідок міжнародних правопорушень, і адекватних засобів її відшкодування.

Результати та обговорення

Зміст нематеріальної шкоди, заподіяної міжнародним правопорушенням

На відміну від матеріального, нематеріальний об'єкт, якому завдається шкода міжнародним діянням, має головним чином символічне значення – честь, гідність, репутація, престиж, авторитет тощо. Їх неможливо завчасно прорахувати за будь-якими інструкціями або таблицями. Вони, як відомо, мають оцінний характер, що, *a-priori*, індивідуалізує кожен випадок їх розгляду. Для практики розв'язання міжнародних спорів це має, швидше, негативне, аніж позитивне значення. На це, зокрема, вказують О. Павелек та Д. Заїчкова, які досліджували практику присудження компенсацій за нематеріальну шкоду Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Судом Європейського Союзу (далі – Суд ЄС). Вчені дійшли висновку про проблематичність будь-яких узагальнень у визначенні розмірів компенсації за нематеріальні збитки, що ускладнює дотримання принципу законного очікування, якого дотримуються ці суди та суди держав – членів цих організацій при винесенні рішень [див.: 8, с. 335].

Оцінка нематеріальної шкоди ускладнена на підставі як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. У першому випадку можна говорити про деяку

недосконалість сучасного міжнародного права. З одного боку, певні символи, що мають важливе значення для нормальної та взаємовигідної співпраці на міжнародній арені таких суб'єктів, як держави, міжнародні міждержавні організації, державоподібні утворення, нації і народи, які виборюють свою незалежність, вже набули широкого визнання та захисту з боку загального міжнародного права (наприклад, міжнародно-правові зобов'язання щодо поважного ставлення до офіційної символіки держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів, дипломатичного статусу їхніх офіційних представників тощо). Але, з іншого боку, захист цих символів дуже половинчастий, він не враховує їх різноманіття, а в сучасному житті – не встигає за динамікою їхнього розвитку.

У другому випадку йдеться про власну оцінку потерпілим суб'єктом масштабів (глибини) заподіяної шкоди власним уявленням про свою репутацію, гідність чи авторитет на міжнародній арені. І якщо в одному випадку потерпілий може покликати до відповідальності, всебічно використовуючи весь арсенал політичних та юридичних засобів впливу на правопорушника, то в іншому – він може зробити вигляд, що «нічого суттєвого не сталося». Так, наприклад, вчинив канцлер ФРН О. Шольц після того, як Надзвичайний та Повноважний Посол України в Німеччині О. Мельник публічно обізвав його «ліверною ковбасою» [9]. І це при тому, що обидва державні діячі не перебували на той момент в особистій якості, а обіймали високі державні посади. Образлива оцінка була дана саме за позицію, яку займав О. Шольц від імені всієї ФРН, і тому прямо підривала міжнародний престиж і репутацію цієї країни. Можна повністю погодитися з М. В. Кривенковою, яка, говорячи про те, що «багато правопорушень залишаються ніби непоміченими», вказує: «Це не означає, що відповідальності в такому разі не виникає. Просто вона не реалізується з тих чи інших причин: у зв'язку зі своєю незначністю або з політичних міркувань» [6, с. 48].

КМП, заявляючи про різні форми нематеріальної шкоди – компенсацію і сатисфакцію, тим самим передбачає, що вони чимось вирізняються. На жаль, вона не пояснює, чим саме.

Уявлення про сутність нематеріальних збитків, що є у доктрині міжнародного права, будуються головним чином на протиставленні їх матеріальним збиткам. Як зазначають вищезгадані О. Павелек та Д. Заїчкова, «нематеріальні збитки визначаються по-різному: або щодо власності (property), з якою пов'язана нематеріальна шкода, така як стрес, дискомфорт, здоров'я, емоційна шкода або шкода іншим правам особистості, або просто як протилежність матеріальним збиткам» [8, с. 334]. І. І. Лукашук визначає немате-

ріальну шкоду як «втрату рідних та близьких, біль та страждання, образу почуттів, пов'язану із замахом на особистість, житло чи приватне життя» [4, с. 220]. М. В. Кривенкова, даючи визначення нематеріальної відповідальності у міжнародному праві, вказує на зобов'язання держави-правопорушниці «надати потерпілому суб'єкту задоволення, не пов'язане з матеріальними чи майновими вимогами» [6, с. 59]. В. А. Василенко розглядає нематеріальну шкоду як «насамперед шкоду, заподіяну честі та гідності потерпілої держави» [2, с. 239]. С. Віттіч, узагальнюючи численні доктринальні позиції з цього приводу, зазначає: «Зазвичай нематеріальні збитки пов'язують із застарілими поняттями, такими як порушення, приниження або образа гідності, честі та престижу держави, оскільки держава як уособлення правопорядку і честі нації користується повагою до її гідності і політичної суб'єктності» [5, с. 336].

Слід зазначити, що вище подано типові визначення нематеріальної шкоди, що наведені як у вітчизняній, так і в зарубіжній доктрині міжнародного права. Єдина відмінність, що проглядається, пов'язана передусім із суб'єктом, якому вона заподіяна.

Навчальна література загалом повторює доктрину. Найпоширенішими навчальними прикладами нематеріальної шкоди державам стали: образа їхнього прапора, емблеми та іншої офіційної символіки; образа глави держави, її послів та інших офіційних представників; порушення норм дипломатичного та консульського імунітету. Їхнє врегулювання найчастіше здійснюється з використанням політичних засобів (переговорів, добрих послуг, посередництва та ін.). Якщо звернутися до міжнародної судової та арбітражної практики, можна виокремити інші випадки розуміння нематеріальної шкоди з боку держав.

Так, Нікарагуа, висувуючи свої претензії до США у 1984 р. у зв'язку з їх озброєними та іншими формами втручання у свої внутрішні справи, свою моральну шкоду визначила як «цинічну байдужість до стандартів міжнародного права та моралі» (para. 416); «навмисне і зовсім невинуватене порушення Договору про дружбу, торгівлю та мореплавання між ними 1956 р.», що полягає у введенні з боку США ембарго на торгівлю та встановлення мін на підходах до нікарагуанських портів (paras. 418, 419); залякування та примус («без юридичних обґрунтувань») уряду Нікарагуа до прийняття політичних рішень (paras. 420, 421); повна байдужість до елементарних міркувань гуманності, що полягає в «стандартній практиці сил контраст щодо вбивства мирних жителів та використання навмисної тактики терору» (para. 422); заподіяння значних труднощів народу Нікарагуа, внаслідок яких

«великій кількості людей довелося втекти із зон бойових дій, а землі, що оброблялися, були покинуті» (para. 425); порушення свободи зв'язків і морської торгівлі, оскільки «втручання у право доступу до портів» справило «несприятливий вплив на економіку Нікарагуа та її торговельні відносини з іншими державами» (para. 431) [10, с. 324–334].

У справі *про ордер на арешт, виданий 11 квітня 2000 р.* (ДРК проти Бельгії) 2001 р. заявник (Конго) як моральну шкоду оцінив сам факт протиправної видачі та міжнародного поширення ордеру на арешт пана Єродія, міністра закордонних справ Конго, як особи, яка володіє дипломатичним імунітетом (para. 72) [11, с. 30].

Німеччина у справі *Лаграндов* заявляла про моральну та політичну шкоду, заподіяну їй з боку США. Насамперед ішлося про порушення прав її громадян – братів Лагранд – на консульське сприяння та дипломатичний захист і, відповідно, прав самої Німеччини на вільне виконання консульських функцій щодо них згідно зі ст. 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963; ігнорування юридичної допомоги з боку Німеччини щодо захисту братів перед різними американськими державними органами та судами; а також щодо невиконання зобов'язання США не стратити братів до винесення Міжнародним судом рішення у цій справі (paras. 6.52–6.55) [12].

У справі *Rainbow Warrior* (Нова Зеландія проти Франції) 1990 р. Нова Зеландія заявляла про юридичну шкоду (оскільки не були виконані договірні зобов'язання між сторонами) і моральну шкоду, «оскільки у цьому разі йдеться не про суто технічне порушення договору, а про порушення, що завдає глибокої образи честі, гідності та престижу держави. Нова Зеландія вважає, що образа, завдана їй передчасним звільненням двох агентів на порушення договору, породило всі почуття обурення, що виникли внаслідок інциденту з *Rainbow Warrior*» (para. 108) [13, с. 267].

Привертає увагу те, що нематеріальна шкода, заподіяна державам, має яскраво виражений політичний складник, адже вона порушує питання їхньої безпеки, сумлінного дотримання міжнародно-правових зобов'язань державами-контрагентами, невтручання в їх внутрішні справи. Така шкода чинить прямий вплив на їхню міжнародну репутацію та політичний авторитет на міжнародній арені. У зв'язку з цим є цілком обґрунтованим визначення такої шкоди в доктрині не просто як «моральної», а «морально-політичної».

Приклади моральної шкоди щодо фізичних та юридичних осіб є більш традиційними. Загалом вони ідентичні випадкам моральної шкоди, характерної для внутрішнього права держав: втрата рідних та близьких, фізичний біль та психічні страждання, образа почуттів, приниження, позбавлення звичного

соціального статусу, заподіяння шкоди довірі та репутації. Підтвердженням їх широкого поширення у міжнародному праві може бути Проект конвенції про міжнародну відповідальність держав за шкоду, заподіяну іноземцям, підготовлений юридичним факультетом Гарвардського університету 1961 р., у п. 2 ст. 14 (Визначення шкоди) Розділу С (Шкода) якого сказано:

«2. Шкода, за змістом пункту 1, включає, але не обмежується переліченим нижче:

- a) фізичні чи психічні травми;
- b) збитки, зазанані іноземцем внаслідок смерті іншого іноземця;
- c) позбавлення волі;
- d) шкода репутації;
- e) знищення, заподіяння шкоди власності або втрата власності;
- f) позбавлення права користування власністю або права на власність;
- g) позбавлення коштів для існування;
- h) збиток або позбавлення користування правами за договором чи концесією або
- i) будь-який збиток або шкода, від якої іноземець спеціально захищений договором» [14, с. 145].

Отже, суть нематеріальної шкоди лежить в емоційній сфері: біль, страждання, образа почуттів, честі, гідності тощо. Вона являє собою своєрідні втрати немайнового характеру, обмеження свободи користування постраждалим суб'єктом своїми немайновими правами. Іншими словами, йдеться про моральну шкоду в найширшому значенні цього поняття. У зв'язку з цим привертає увагу, що КМП у коментарі до п. 2 ст. 31 Проекту 2001 р., що стосується саме держав, визначила моральну шкоду як шкоду, що включає біль та страждання людей, втрату рідних та близьких, особисту образу, втручання в особисте життя тощо [15, с. 110]. Власне, тому широко визнаними у міжнародному праві синонімами поняття «нематеріальна шкода» є поняття «моральна шкода» та «морально-політична шкода».

Нематеріальна шкода, що покривається компенсацією

Право на виплату компенсації за нематеріальну шкоду стало розглядатися як норма загального міжнародного права переважно завдяки арбітражній думці, винесеній американсько-німецькою комісією у справі «Лузитанії». У ньому суддя Едвін Б. Паркер, який навів спільну позицію комісії, обґрунтував право на відшкодування за моральні страждання необхідністю забезпечення потерпілого «адекватною та збалансованою компенсацією, наскільки це відповідає завданям збиткам». І навіть якщо її розмір «цілком неможливо вирахувати математично», це не означає, що «правопорушник

повинен ухилитися від свого несправедливого діяння або чому потерпілий не повинен отримати відшкодування за нього, яке вимірюється за правилами, максимально наближеними до точності, які може виявити людська винахідливість. Заперечення такого відшкодування означало б заперечення основного принципу існування засобів захисту від прямого зазіхання на будь-яке право» [16, с. 36].

Далі суддя Е. Б. Паркер підкреслив, що душевні страждання є такими ж реальними, як і фізичні. І перші, і другі згубно впливають на людину. У тому, що існує «складність виміру душевних страждань чи втрати розумових здібностей, закон не відмовляється враховувати таку шкоду через складність встановлення її ступеня» [16, с. 37].

Як відомо, до Другої світової війни міжнародно-правове регулювання відносин відповідальності зосереджувалося переважно на темі захисту життя, особистості та майна іноземців. Усі кодифікації, що пропонувалися, так чи інакше передбачали норми про захист, зокрема, немайнових прав приватних осіб у контексті збереження їх здоров'я та моральних норм суспільства. Деякі кодифікації прямо вказували на обов'язок держав відшкодувати моральні збитки. Так, у кодифікаціях, що проводяться під егідою Ліги Націй з питань міжнародно-правової відповідальності, передбачалися компенсації за моральну шкоду. Наприклад, в «Основах обговорення», укладених у 1929 р. Підготовчим комітетом конференції з кодифікації міжнародного права (Гаага, 1930) у ч. 2 Основ для обговорення № 29 («Компенсація за шкоду») передбачалося: «Відшкодування може, якщо є необхідність, включати відшкодування потерпілим особам завданих їм моральних страждань» [17, с. 225]. Проект, підготовлений Інститутом міжнародного права у 1927 р. «Міжнародна відповідальність держав за шкоду, заподіяну на їхній території особі чи власності іноземців», у ч. 1 ст. XI застерігав, що «збитки включають, коли це застосовно, відшкодування постраждалим особам моральних страждань, які вони пережили» [18, с. 228].

Після Другої світової війни компенсація за нематеріальні (моральні) збитки широко увійшла до практики розв'язання міжнародних спорів. Якщо не брати до уваги результати Нюрнберзького і Токійського військових трибуналів, а також мирних договорів з переможеними державами, вже перше рішення Міжнародного суду ООН передбачало компенсацію для відновлення здоров'я потерпілих [19, с. 247, 249]. Надалі вимоги щодо відшкодування моральної шкоди державам, їхнім фізичним та юридичним особам стали досить поширеними. При цьому, що привертає увагу, як правило, реальні грошові виплати присуджувалися державам за шкоду, заподіяну

фізичним особам – їх громадянам. Інакше кажучи, акцент робився не на шкоді, заподіяній різного роду нематеріальним політичним інтересам держав на міжнародній арені, а на болю та стражданнях, перенесених їхніми громадянами внаслідок міжнародних правопорушень.

Найчастіше питання про виплату такого роду компенсацій виникають у практиці міжнародних правозахисних судових органів – Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав та людини та ін. Водночас вони присутні й у практиці інших міжнародних судів та трибуналів.

Так, Міжнародний суд з морського права у рішенні у справі про танкер «Сайга» № 2 від 1 липня 1999 р. присудив різні суми членам екіпажу за медичне обслуговування, незаконні арешт і затримання, біль, страждання та психологічну шкоду. Зокрема, згідно з § 175 рішення Трибуналу затримання капітана М. А. Орлова було оцінено у 17 750 дол. США «з відсотками за ставкою 3 %, які підлягають виплаті з 1 жовтня 1999 р.»; затримання членів екіпажу та інших осіб на борту судна – 76 000 дол. США «з відсотками за ставкою 3 %, які підлягають виплаті з 1 жовтня 1999 р.» (згідно з додатком до рішення по 3 300 дол. США на людину, крім С. Ключова та Д. Ньяссе, які отримали по 1 700 дол. США); медичні витрати другого помічника С. Ключова – 3 130 дол. США «з відсотками за ставкою 6 %, які підлягають виплаті з 1 січня 1998 р.» та додатково 10 000 дол. США за «шкоду, біль та страждання» «з відсотками за ставкою 3 %, що підлягають виплаті з 1 жовтня 1999 р.»; Джибріль Ньяссе (Djibril Niasse), художник, який перебував на танкері, отримав 6 315 дол. США, «з відсотками за ставкою 6 %, що підлягають виплаті з 1 січня 1998 р.» за медичне обслуговування та додатково 25 000 дол. США за «травми, біль, страждання, інвалідність та психологічну шкоду» «з відсотками за ставкою 3 %, які підлягають виплаті з 1 жовтня 1999 р.» [20, с. 67].

Загалом, як зазначає сама КМП, суми компенсацій фізичним особам за моральну шкоду в практиці міжнародних судових органів «досить скромні» [15, с. 123]. Свого роду винятком із правил є присуджена Міжнародним судом ООН компенсація за нематеріальні збитки, завдані пану Діалло у рішенні у справі *Амаду Садіо Діалло* (Гвінея проти Конго) від 19 червня 2012 р. у розмірі 85 000 дол. США. Нематеріальна шкода полягала в тому, що цей пан був заарештований без повідомлення йому причин арешту; без надання можливості користуватись засобами правового захисту; за утримання під вартою протягом необґрунтовано тривалого періоду часу до висилки; за неправомірне висилання з країни, в якій він прожив 32 роки та займався підприємницькою діяльністю; за шкоду його репутації (paras. 18–55) [21, с. 333–343].

Слід зазначити, що цю позицію Міжнародного суду підтримали не всі судді. Зокрема, суддя *ad hoc* Мампуйі у своїй окремій думці прямо заявив про те, що присуджена сума не відповідає загальноприйнятій – від 8000 євро до 50 000 євро, які присуджувалися у зв'язку зі значно серйознішими ситуаціями (paras. 9–15) [22, с. 406–409].

Компенсації за нематеріальні збитки юридичним особам – компаніям, які здійснюють підприємницьку діяльність, як правило, трохи вищі. Втім практика кожного міжнародного суду чи арбітражу має у цій сфері свої відмінності. На це, зокрема, звернули увагу О. Павелек та Д. Заїчкова на прикладі зіставлення діяльності ЄСПЛ та Суду ЄС. Вони з'ясували, що за період із 1994 по 2019 р. (причому переважну кількість рішень про компенсацію за нематеріальні збитки було винесено після 2000 р.) ЄСПЛ у середньому присуджував заявнику близько 2 000 євро (у діапазоні від 1000 євро до 3500 євро), тоді як заявник вимагав у середньому близько 52 000 євро¹. Компанії (юридичні особи) отримували близько 7000 євро за моральну шкоду. У практиці Суду ЄС за досліджуваний період (з 2008 по 2019 р.) середній розмір компенсацій, присуджених компаніям за нематеріальні збитки, становив близько 29 000 євро. У той час як заявники (як правило, юридичні особи) вимагали в середньому близько 3,5 млн євро [8, с. 339, 340].

Досить суттєву різницю у присудженні компенсацій за нематеріальні збитки компаніям (юридичним особам) у практиці ЄСПЛ та Суду ЄС (у Суді ЄС у чотири рази більше!) дослідники пояснили правовими сферами, в яких Суд ЄС приймає рішення: «Більшість рішень пов'язана з позадоговірною відповідальністю ЄС, де рішення приймаються про великі суми, особливо у зв'язку з практикою прийняття рішень Європейською комісією, пов'язаною із захистом економічної конкуренції та відповідальністю у разі незаконного рішення чи відповідальності держави-члена» [8, с. 341].

Слід зауважити, що ця практика ЄСПЛ та Суду ЄС щодо юридичних осіб загалом відповідає аналогічній практиці інших міжнародних судових органів. Здебільшого вона стосується оцінювання різних аспектів зниження ділової репутації компаній.

Наприклад, італійська компанія *Benvenuti & Bonfant* (В&В) у своєму позові проти Конго, розглянутому Міжнародним центром врегулювання інвести-

¹ Слід зазначити, що у практиці ЄСПЛ фігурували й значно вищі суми компенсацій за моральну шкоду, наприклад: 15 000 євро у рішенні у справі *Khodzhayev v. Russia* (Application No. 52466/08, Judgment of 12 May 2012), 16 000 євро у рішенні у справі *Nowak v. Ukraine* (Application No. 60846/1, Judgment of 31 March 2011), 24 900 євро у рішенні у справі *MSS v. Belgium and Greece* (Application No. 30696/09, Judgment of 21 January 2011) і навіть 50 000 євро у рішенні у справі *M. v. Germany* (Application No. 19359/04, Judgment of 17 December 2009).

ційних спорів (ICSID), свою вимогу про відшкодування нематеріальних збитків у сумі 250 000 000 франків КФА (CFA)¹ обґрунтовувала тим, що вона втратила роботу та інвестиційні можливості в Італії у зв'язку з тим, що вклала усі свої фінансові ресурси до Конго; втратила довіру у банків та постачальників після того, як допомогла їм встановити ділові зв'язки з урядом Конго, який згодом оголосив дефолт; зазнала несприятливих наслідків на рівні управління та у складі власного технічного персоналу (деякі менеджери та технічні фахівці пішли з компанії). Трибунал підкреслив, що він не має жодних доказів наданих компанією аргументів, але водночас дійшов такого висновку:

«Однак, беручи до уваги заходи, об'єктом яких була V&V, і [судові] розгляди, що випливають з них, які, безсумнівно, порушили діяльність V&V, Трибунал вважає справедливим присудити їй суму в 5 000 000 франків КФА (CFA)² як компенсацію за нематеріальну шкоду» [23, paras. 4.95, 4.96].

Визначення розміру компенсацій за нематеріальні збитки, як було зазначено, викликає чималі труднощі. Як переоцінка, так і недооцінка їхнього масштабу самі по собі можуть розглядатися як нематеріальна шкода. У зв'язку з цим правопорушник, щоб загладити її, прагне обмежитися сатисфакціями, які не передбачають грошового чи іншого матеріального відшкодування. У доктрині наголошувалося, що й міжнародні суди та арбітражі, по можливості (особливо, якщо позивач припускає такий вибір), охочіше присуджують сатисфакції, визнаючи при цьому саме право на компенсацію за нематеріальну шкоду [5, с. 340].

Так, у рішенні у справі *Нікарагуа* (1986) Міжнародний суд взагалі відмовився від предметного розгляду питання про компенсації у зв'язку з тим, що одна із сторін спору (США) була відсутня під час процесу, а «Суду слід утримуватися від будь-якої зайвої дії, яка могла б стати перешкодою для вирішення проблеми шляхом переговорів» (para. 285) [24, с. 143]. При цьому Нікарагуа вимагало 370 млн дол. США, як мінімальну компенсацію за пряму шкоду, яка не включає шкоди за вбивства громадян Нікарагуа (para. 15) [24, с. 20]. У той час як вищеописані моральні збитки, заподіяні Сполученими Штатами Нікарагуа, були оцінені останнім у 2 443 200 000 дол. США (para. 437) [10, с. 334].

Трибунал у рішенні у справі *Rainbow Warrior* (1990) відмовився встановлювати компенсацію за нематеріальні збитки, водночас зазначив, що компенсація в 7 млн доларів, присуджена раніше генеральним секретарем

¹ Близько 414 700 дол. США (станом на 2024 р.).

² Близько 8300 дол. США (станом на 2024 р.).

ООН – арбітром у попередній справі, включала, зокрема, і компенсацію за моральну шкоду, заподіяну Новій Зеландії (para. 115) [13, с. 271].

Нематеріальна шкода, що покривається сатисфакцією

Нематеріальна шкода, що покривається сатисфакцією, так само як і нематеріальна шкода, що покривається компенсацією, має символічний характер. Однак, як вже неодноразово зазначалося вище, вона не зазнає фінансової оцінки. Як видається, тут можливі, як мінімум, два пояснення. Перше – міжнародні правовідносини, що покриваються сатисфакцією, настільки незначні, що залучені в них сторони за взаємною згодою (частіше мовчазною) навіть не вважають за потрібне звертати на неї пильну увагу.

Друге – протилежне першому – символічний (нематеріальний) зміст відносин, що покриваються сатисфакцією, зачіпає такі тонкі та чутливі сфери для учасників міжнародних правовідносин, які надзвичайно суттєві для їхньої самоідентифікації на міжнародній арені, оскільки прямо впливають на ставлення до них з боку інших членів міжнародного співтовариства. Наслідки цієї шкоди – руйнація образу держави (іншого суб'єкта) як рівноправного та відповідального учасника міжнародних відносин та суб'єкта міжнародного права, що має потенціал, волю та здатність здійснювати самостійну зовнішню політику та сумлінно виконувати узяті на себе міжнародні зобов'язання. Це дійсно, навряд чи можливо виміряти грошима.

Міжнародна практика більшою мірою слідує другому підходу. КМП зазначає таке: «Прикладами можуть бути образа державної символіки, наприклад національного прапора, порушення суверенітету чи територіальної цілісності, напад на морські чи повітряні судна, жорстоке поводження чи навмисний напад на глав держав і урядів чи дипломатичних чи консульських представників чи інших осіб, які користуються захистом, і навіть порушення недоторканності приміщень посольств і консульств чи житла членів дипломатичних представництв» [15, с. 128].

Така позиція посилює символічний (нематеріальний) зміст відносин, що виникають у зв'язку із застосуванням сатисфакції. Тим більше, як правильно зазначає М. Лорі-Уайт, щодо сатисфакції «на відміну від компенсації не існує вимоги, щоб така виплата була пропорційна збитку» [7, с. 723].

«Символічну виплату», що зустрічається іноді в доктрині міжнародного права, як «особливу форму» сатисфакції [2, с. 239], навряд чи можна вважати такою. Найчастіше вона є результатом або обережності міжнародних судів та арбітражів при встановленні компенсації за нематеріальну шкоду, або її слабким обґрунтуванням з боку зацікавленого суб'єкта. І тут важко погодитися з І. І. Лукашуком у тому, що рекомендований Франції арбітра-

жем у справі *Rainbow Warrior* (1990) платіж у 2 млн дол. США (sic!) у фонд, який буде заснований для розвитку тісних та дружніх відносин між громадянами обох країн» [4, с. 231], можна вважати символічною сатисфакцією. Особливо, якщо врахувати загальну світову практику присудження компенсацій за нематеріальні збитки, яка наведена в попередньому розділі цієї статті.

У цілому ж сатисфакція може виражатися у різних формах. Крім тих, що перераховані в п. 2 ст. 37 – «визнання порушення, вираження жалю, офіційне вибачення чи інша відповідна дія», – сатисфакції також можуть полягати у відданні почестей прапору потерпілої держави, виконанні його гімну в урочистій обстановці, виданні спеціальних законів, спрямованих на запобігання неправомірним актам та кримінальне покарання винних фізичних осіб.

Як правило, вибір форми сатисфакції стає результатом дипломатичного врегулювання міжнародного зіткнення, пов'язаного з порушенням норм міжнародного права. Наприклад, 2 березня 2024 р. США вибачилися перед Іраком за удар по його території 3 лютого цього ж року у зв'язку з операцією з ліквідації цілей іранського Корпусу вартових ісламської революції (КВІР) та пов'язаних із ним воєнізованих формувань. При цьому представник США – координатор Білого дому зі стратегічних комунікацій Дж. Кірбі визнав, що завчасного повідомлення уряду Іраку про плани завдання авіаударів на його території не було¹.

Нерідко підставою звернення до сатисфакції є порушення норм дипломатичного протоколу та правил міжнародної ввічливості. Так, у листопаді 2018 р. посол Франції у Сербії Ф. Мондоліні був змушений вибачитися перед президентом Сербії А. Вучичем та сербським народом за явно недоречне розміщення сербського президента на офіційних заходах у Франції, пов'язаних зі 100-річчям Першої світової війни. З «незрозумілих причин» більш престижні місця поруч із лідерами держав-переможців постійно займали президент самопроголошеного Косова Х. Тачі та К. Грабар-Кітарович, президент Хорватії, яка входила на початку ХХ ст. до складу переможеної Австро-Угорщини. Тоді як саме Сербія боролася за Антанту з перших днів війни [27].

Звертаються до сатисфакції також міжнародні судові органи. Широко поширена практика оголошення ними своїх рішень, які визнають правоту однієї зі сторін, цілком достатнім відшкодуванням їй моральної шкоди як сатисфакції. Наприклад, Міжнародний суд ООН у рішенні у справі *про протоку*

¹ Слід зазначити, що 3 лютого 2024 р. США здійснили авіаудари не лише по території Іраку, а й по території Сирії, внаслідок яких було знищено 40 військовослужбовців цих держав [див.: 25; 26].

Корфу (Велика Британія проти Албанії) від 9 квітня 1949 р. одноголосно визнав дії британських військово-морських сил в албанських морських водах 12 та 13 листопада 1946 р. порушенням суверенітету Албанії та «що ця декларація Суду сама по собі становить відповідну сатисфакцію» [28, с. 36].

У § 75 рішення у справі *про ордер на арешт, виданий 11 квітня 2000 р.* (Конго проти Бельгії) від 14 лютого 2002 р. Міжнародний суд заявив, що його висновки про порушення даним бельгійським ордером імунітету від кримінальної юрисдикції та недоторканності міністра закордонних справ пана Єродія «являють собою форму сатисфакції, яка компенсує моральну шкоду, на яку скаржиться Конго» [11, с. 31].

Аналогічно вчинив Суд у рішенні у справі *щодо певних питань, пов'язаних із взаємною допомогою у кримінальних справах* (Джибуті проти Франції) від 4 червня 2008 р., одноголосно визнавши свої висновки про порушення Францією ст. 17 Конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах між цими державами 1986 р. (Франція не пояснила причини відмови виконати рогаторій¹) такими, що «становлять достатню сатисфакцію» [29, с. 177].

Також визнання порушення договору – статей з 7 по 12 Статуту річки Уругвай 1975 р. – було визнано відповідною сатисфакцією у рішенні Суду у справі *щодо целюлозних заводів на річці Уругвай* (Аргентина проти Уругваю) від 20 квітня 2011 р. [30, с. 106].

У § 139 рішення у справі *про деякі заходи, проведені Нікарагуа у прикордонному районі* (Коста-Ріка проти Нікарагуа) та *будівництво дороги в Коста-Ріці вздовж річки Сан-Хуан* (Нікарагуа проти Коста-Ріка) від 16 грудня 2015 р. Міжнародний суд заявив, що вважає адекватною сатисфакцією своє визнання дій Нікарагуа щодо будівництва каналів та встановлення військової присутності на спірній території порушенням територіального суверенітету Коста-Ріки [31, с. 717].

У рішенні у справі *LaGrand* (ФРН проти США) від 27 червня 2001 р. Міжнародний суд визнав вибачення Сполучених Штатів за неповідомлення німецького консульства про арешт і ув'язнення громадян Німеччини «недостатніми, оскільки їх буде недостатньо і в інших справах, коли громадян іноземних держав терміново не повідомляли про свої права згідно з пунктом 1 статті 36 Віденської конвенції (про консульські зносини 1963 р. – Ю. Ц.) і зазнавали тривалого затримання або були засуджені до суворох покарань» [12, пара. 123, с. 512]. У резолютивній частині рішення Суд одноголосно ухвалив розглядати прийняте США зобов'язання забезпечити здійснення

¹ Рогаторій – судове доручення.

конкретних заходів щодо виконання п. 1 «b» ст. 36 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 як «задоволення прохання Федеративної Республіки Німеччина про надання загальних гарантій неповторення» [12, с. 516]. У міжнародному праві такого роду гарантії розглядаються як одна із форм сатисфакцій [6, с. 105–117].

Слід додати, що подібна практика є характерною і для інших міжнародних судових органів, зокрема для Європейського суду з прав людини. Він неодноразово розглядав сам факт встановлення правопорушення достатньою реакцією на просте порушення певного права чи свободи людини [32, с. 863].

Висновки

Нематеріальна (моральна, морально-політична) шкода державам та іншим суб'єктам міжнародного права за міжнародно-протиправне діяння відшкодовується у двох формах: компенсацією та сатисфакцією. І в першому, й у другому випадку нематеріальні збитки передбачають негативний вплив на об'єкт – відносини, що мають символічне значення для потерпілого суб'єкта, що забезпечують йому повагу з боку інших членів міжнародної спільноти та нормальну взаємовигідну співпрацю з ними.

На думку КМП, зміст нематеріальної шкоди, що відшкодовується компенсацією, та нематеріальної шкоди, що відшкодовується сатисфакцією, вирізняється. У першому випадку він підлягає фінансовій оцінці, а у другому – ні. При цьому КМП, доктрина та практика міжнародного права визнають відсутність більш-менш суворих правил розрахунку компенсації у першому випадку. Вони відрізняються від справи до справи, але загальна тенденція, що простежується на практиці міжнародних судів та арбітражів, загалом вказує на досить невисокий рівень відшкодування такої шкоди суб'єктам, що постраждали. На наш погляд, це свідчить не лише про труднощі його розрахунку, а й про цілком певну близькість змісту немайнових прав суб'єктів міжнародного права у кожній із зазначених форм відшкодування.

Власне, практика показує, що потерпілі суб'єкти, які вимагають відшкодування за нематеріальні збитки, прагнуть отримати їх у двох формах одночасно. Врегулювання спору політичними засобами (переговори, посередництво, примирення тощо) припускає таке поєднання. Якщо ж суперечка врегулюється правовими (судовими) засобами, ми можемо констатувати наявність нині більш-менш усталених підходів у виборі форми відшкодування з урахуванням особливостей потерпілого суб'єкта.

Так, компенсацією, як правило, покривається нематеріальна шкода, яку стягують держави на користь своїх фізичних та юридичних осіб (компаній). Фізичним особам у грошовій формі покриваються перенесені психічні страждання, образи, фізичний біль, повна або часткова втрата здоров'я, втрата рідних та близьких, позбавлення звичного соціального статусу, незаконні арешти і позбавлення волі. Юридичним особам матеріально компенсується зниження їхньої ділової репутації, що негативно відобразилося на їх інвестиційній привабливості на ринку надання послуг, здійснення виробничої або торговельної діяльності.

Сатисфакцією покривається державам нематеріальна шкода, що негативно вплинула на їх політико-правовий статус на міжнародній арені, а також викликала зневажливе ставлення до їх символів та офіційних представників (наприклад: збройні та інші форми втручання у їхні внутрішні справи, невиконання договорів, вимушені масові переміщення людей із зон бойових дій, обмеження свободи зносин та морської торгівлі тощо). Щодо фізичних та юридичних осіб сатисфакція найчастіше виявляється у визнанні протиправними самих фактів порушення їх прав і свобод.

Список використаних джерел

- [1] Resolution of the UN General Assembly No. 56/83 (A/RES/56/83) «State responsibility for internationally illegal acts». (December 12, 2001). URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/56/83> (last accessed: 30.07.2024).
- [2] Василенко В. А. Види и формы международной ответственности государств: Глава 6, § 7. *Курс международного права* : в 7 т. Т. 3. Основные институты международного права. Москва : Наука, 1990. С. 234–247.
- [3] Денисов В. Н. Відповідальність держав. *Енциклопедія міжнародного права* : у 3 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін. Т. 1 : А–Д. Київ : Академперіодика, 2014. С. 474–481.
- [4] Лукашук И. И. Право международной ответственности : монография. Москва : Волтерс Клувер, 2004. 432 с.
- [5] Wittich S. Non-Material Damage and Monetary Reparation in International Law. *Finnish Yearbook of International Law*. 2004. Vol. XV. P. 321–368.
- [6] Кривенкова М. В. Нематериальная международно-правовая ответственность государств : монография / под ред. Г. И. Курдюкова. Москва : Юрлитинформ, 2015. 184 с.
- [7] Lawry-White M. Universality and Cosmopolitanism: Some Insights from the World of Moral Damage. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*. 2014. Vol. 3, issue 3. P. 719–746. <https://doi.org/10.7574/cjicl.03.03.234>.
- [8] Pavelek O., Zajíčková D. Compensation for non-material damage caused to legal entities in the decision-making practice of the CJEU and the ECHR. *Juridical Tribune*. 2023. Vol. 13, issue 3. P. 331–345. <https://doi.org/10.24818/TBJ/2023/13/3.01>.
- [9] Посол України: канцлер Шольц вдає «ображену ковбасу». *Європейська правда*. 3 трав. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/05/3/7138792/> (дата звернення: 30.07.2024).

- [10] Judgment of the International Court of Justice No. 070-19860627-JUD-01-00-ENof in the case "70 – Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)". (June 27, 1986). Vol. V. URL: <https://www.icj-cij.org/node/103143> (last accessed: 30.07.2024).
- [11] Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium). Judgment of the International Court of Justice. Reports 2002. P. 3. URL: <https://www.icj-cij.org/case/121> (last accessed: 30.07.2024).
- [12] LaGrand Case (Germany v. United States of America). *Memorial of the Federal Republic of Germany*. Vol. I (Text of the Memorial). (September 16, 1999). URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/8552.pdf> (last accessed: 30.07.2024).
- [13] Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair, 30 April 1990. *Reports of International Arbitral Awards*. Vol. XX. United Nations, 2006. P. 215–284.
- [14] Draft convention on the international responsibility of States for injuries to aliens, prepared by the Harvard Law School, 1961. (Annex VII). *Yearbook of International Law Commission. 1969. Vol. II. Documents of the twenty-first session including the report of the Commission to the General Assembly*. United Nations, New York, 1970. P. 142–149.
- [15] Доклад Комиссии международного права о работе её пятьдесят третьей сессии (23 апреля – 1 июня и 2 июля – 10 августа 2001 года). *Ежегодник Комиссии международного права*. 2001. Т. II. Часть 2. ООН, Нью-Йорк, Женева, 2007. 289 с.
- [16] Opinion in the Lusitania Cases, 1 November 1923. Reports of International Arbitral Awards. Vol. VII. *Decisions of Mixed Claims Commission United States – Germany*. Part One. United Nations Publications, 1956. V. VII. P. 32–44.
- [17] Bases of Discussion Draw Up in 1929 by the Preparatory Committee of the Conference for the Codification of International Law (the Hage, 1930). *Yearbook of International Law Commission. 1956. Vol. II. Documents of the eighth session including the report of the Commission to the General Assembly*. United Nations, New York, 1957. P. 223–226.
- [18] Draft on «International Responsibility of States for Injuries on their Territory to the Person or Property of Foreigners» prepared by the Institute of International Law. *Yearbook of International Law Commission, 1956. Vol. II. Documents of the eighth session including the report of the Commission to the General Assembly*. United Nations, New York, 1957. P. 227–229.
- [19] Corfu Channel Case, Judgment of December 15th, 1949. Judgment of the International Court of Justice. Reports 1949. P. 244. URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/case/1> (last accessed: 30.07.2024).
- [20] M/V «SAIGA» (No. 2) (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea). Judgment of the ITLOS. Reports 1999. P. 10. URL: <https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/case-no-2/> (last accessed: 30.07.2024).
- [21] Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation. Judgment of the International Court of Justice. Reports 2012. P. 333–343. URL: <https://www.icj-cij.org/node/106106/> (last accessed: 30.07.2024).
- [22] Separate Opinion of Judge ad hoc Mampuya / Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation. Judgment of the

- International Court of Justice No. 103-20120619-JUD-01-05-EN. Reports 2012. P. 406–409. URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/node/141270> (last accessed: 30.07.2024).
- [23] S.A.R.L. Benvenuti & Bonfant v. People's Republic of the Congo, ICSID Case No. ARB/77/2, 8 August 1980. URL: <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-s-a-r-l-benvenuti-bonfant-v-peoples-republic-of-the-congo-award-friday-8th-august-1980/> (last accessed: 30.07.2024).
- [24] Judgment of the International Court of Justice of 27 June 1986. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Reports 1986. P. 3. URL: <https://www.icj-cij.org/case/70> (last accessed: 30.07.2024).
- [25] США извинились перед Іраком. *МИР*. 2 Марта 2024. URL: <https://caliber.az/post/226130/>.
- [26] Тельманов Д. Пентагон заявив о ликвидации 40 боевиков в ходе ударов в Ираке и Сирии. *Vz.Ru.News*. 9 февр. 2024. URL: <https://vz.ru/news/2024/2/9/1252600.html> (дата звернення: 30.07.2024).
- [27] Посол Франції извинился перед сербами за оскорбление на церемонии в Париже. *Ruserbia.Com.Politika*. URL: <https://ruserbia.com/politika/posol-francii-izvinilsjapered-serbami-za-oskorblenie-na-ceremonii-v-parizhe/> (дата звернення: 30.07.2024).
- [28] The Corfu Channel Case. Judgment of the International Court of Justice of 9 April 1949. Reports 1949. P. 4. URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/case/1> (last accessed: 30.07.2024).
- [29] Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France). Judgment of the International Court of Justice. Reports 2008. P. 177. URL: <https://www.icj-cij.org/case/136/> (last accessed: 30.07.2024).
- [30] Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay). Judgment of the International Court of Justice. Reports 2010. P. 14. URL: <https://www.icj-cij.org/case/135> (last accessed: 30.07.2024).
- [31] Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica). Judgment of the International Court of Justice. Reports 2015. P. 665. URL: <https://www.icj-cij.org/case/150> (last accessed: 30.07.2024).
- [32] МакБрайд Дж. Юридична сила рішень Європейського Суду і справедлива сатисфакція. *Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст* / за ред. О. Л. Жуковської. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. С. 853–866.

References

- [1] Resolution of the UN General Assembly No. 56/83 (A/RES/56/83) "State responsibility for internationally illegal acts". (December 12, 2001). Retrieved from <https://undocs.org/ru/A/RES/56/83>.
- [2] Vasilenko, V.A. (1990). Types and Forms of International Responsibility of States: Chapter 6, § 7. In *International Law Course*. (Vols 1-7). Vol. 3: *Main Institutions of International Law* (pp. 234-247). Moscow: Nauka.
- [3] Denisov, V.N. (2014). Responsibility of States. In Yu.S. Shemshuchenko, V.N. Denisov et al. *Encyclopedia of international law*. (Vols. 1-3). Vol. 1: A-D. (pp. 474-481). Kyiv: Akadempriodika.

- [4] Lukashuk, I.I. (2004). *International Responsibility Law*. Moscow: Wolters Kluwer.
- [5] Wittich, S. (2004). Non-Material Damage and Monetary Reparation in International Law. *Finnish Yearbook of International Law*, XV, 321-368.
- [6] Krivenkova, M.V. (2015). *Non-Material International Law Responsibility of States*. Moscow: Yurlitinform.
- [7] Lawry-White, M. (2014). Universality and Cosmopolitanism: Some Insights from the World of Moral Damage. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*. 3(3), 719-746. <https://doi.org/10.7574/cjicl.03.03.234>.
- [8] Pavelek, O., & Zajíčková, D. (2023). Compensation for Non-Material Damage Caused to Legal Entities in the Decision-Making Practice of the CJEU and the ECHR. *Juridical Tribune*, 13(3), 331-345. <https://doi.org/10.24818/TBJ/2023/13/3.01>.
- [9] Ambassador of Ukraine: Chancellor Scholz Pretends to be an "Offended Sausage". (May 3, 2022). *European Truth*. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/05/3/7138792/>.
- [10] Judgment of the International Court of Justice No. 070-19860627-JUD-01-00-ENof in the case "70-Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)". (June 27, 1986). Vol. V. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/node/103143>.
- [11] Judgment of the International Court of Justice "Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)". Reports 2002. P. 3. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/case/121>.
- [12] LaGrand Case (Germany v. United States of America). *Memorial of the Federal Republic of Germany*. Vol. I (Text of the Memorial). (September 16, 1999). Retrieved from <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/8552.pdf>.
- [13] Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair, Decision of 30 April 1990. (2006). *Reports of International Arbitral Awards*. Vol. XX (pp. 215-284). United Nations.
- [14] Draft convention on the international responsibility of States for injuries to aliens, prepared by the Harvard Law School, 1961. (Annex VII). (1970). *Yearbook of International Law Commission*. 1969. Vol. II. Documents of the twenty-first session including the report of the Commission to the General Assembly (pp. 142-149). United Nations, New York, UN, New York.
- [15] Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session (April 23-June 1 & July 2-August 10, 2001). (2007). *Yearbook of the International Law Commission*, II(2). United Nations, New York, Geneva.
- [16] Opinion in the Lusitania Cases, 1 November 1923. Reports of International Arbitral Awards. Vol. VII. (1956). *Decisions of Mixed Claims Commission United States-Germany*. Part One (pp. 32-44). United Nations Publications.
- [17] Bases of Discussion Draw Up in 1929 by the Preparatory Committee of the Conference for the Codification of International Law (the Hage, 1930). (1957). *Yearbook of International Law Commission*. 1956. Vol. II. Documents of the eighth session including the report of the Commission to the General Assembly (pp. 223-226). United Nations, New York.
- [18] Draft on "International Responsibility of States for Injuries on their Territory to the Person or Property of Foreigners" prepared by the Institute of International Law.

- (1957). *Yearbook of International Law Commission, 1956. Vol. II. Documents of the eighth session including the report of the Commission to the General Assembly* (pp. 227–229). United Nations, New York.
- [19] Judgment of the International Court of Justice "Corfu Channel Case" (December 15, 1949) (p. 244). Reports 1949. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/index.php/case/1>.
- [20] Judgment of the ITLOS. M/V "SAIGA" (No. 2) (Saint Vincent and the Grenadines v. Guinea). (p. 10). Reports 1999. Retrieved from <https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/case-no-2/>.
- [21] Judgment of the International Court of Justice "Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation". (pp. 333-343). Reports 2012. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/node/106106/>.
- [22] Judgment of the International Court of Justice No. 103-20120619-JUD-01-05-EN "Separate Opinion of Judge ad hoc Mampuya / Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo), Compensation" (pp. 406-409.). Reports 2012. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/index.php/node/141270>.
- [23] S.A.R.L. Benvenuti & Bonfant v. People's Republic of the Congo. ICSID Case No. ARB/77/2. (August 8, 1980). Retrieved from <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-s-a-r-l-benvenuti-bonfant-v-peoples-republic-of-the-congo-award-friday-8th-august-1980>.
- [24] Judgment of the International Court of Justice "Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)" (June 27, 1986) (p. 3). Reports 1986. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/case/70>.
- [25] The US apologized to Iraq. (March 2, 2024). *WORLD*. Retrieved from <https://caliber.az/post/226130/>.
- [26] Telmanov, D. (February 9, 2024.). The Pentagon Announced the Elimination of 40 Militants During Strikes in Iraq and Syria. *Vz.Ru.News*. Retrieved from <https://vz.ru/news/2024/2/9/1252600.html>.
- [27] French Ambassador Apologizes to Serbs for Insult at Ceremony in Paris. (November 20, 2018). Retrieved from <https://ruserbia.com/politika/posol-francii-izvinilsja-pered-serbami-za-oskorblenie-na-ceremonii-v-parizhe/>.
- [28] Judgment of the International Court of Justice "The Corfu Channel Case" (April 9, 1949) (p. 4). Reports 1949. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/index.php/case/1>.
- [29] Judgment of the International Court of Justice "Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France)" (p. 177). Reports 2008. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/case/136/>.
- [30] Judgment of the International Court of Justice "Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)" (p. 14). Reports 2010. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/case/135>.
- [31] Judgment of the International Court of Justice "Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)" (p. 665). Reports 2015. Retrieved from <https://www.icj-cij.org/case/150>.
- [32] McBride, J. (2004). The Legal Force of Decisions of the European Court and Just Satisfaction. In Zhukovska, O.L. (Ed.). *European Convention on Human Rights: Main Provisions, Practice of Application, Ukrainian context* (pp. 853-866). Kyiv: VIPOL.

Юрій Вадимович Щокін

доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри права Європейського Союзу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
61024, вул. Григорія Сковороди, 77, Харків, Україна
e-mail: yuri.v.shchokin@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0002-8082-2367

Yuri V. Shchokin

Doctor of Law, Professor,
Associate Professor of the European Union Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University
61024, 77 Hryhoriia Skovorody Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: yuri.v.shchokin@nlu.edu.ua
ORCID 0000-0002-8082-2367

Рекомендоване цитування: Щокін Ю. В. Нематеріальна шкода, заподіяна міжнародним правопорушенням, що покривається компенсацією і сатисфакцією. *Проблеми законності*. 2024. Вип. 166. С. 201–223. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.314081>.

Suggested Citation: Shchokin, Yu.V. (2024). Non-Material Damage for the Commission of an International Wrongful Act Covered by Compensation and Satisfaction. *Problems of Legality*, 166, 201-223. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.314081>.

Статтю подано / Submitted: 02.08.2024
Доопрацьовано / Revised: 03.09.2024
Схвалено до друку / Accepted: 31.10.2024
Опубліковано / Published: 01.11.2024